

ברוך קימרלינג מהגרים, מתיישבים, ילידים
עם עובד. 2004. 627 עמודים.

אלכס וינגרוד*

אין ספק שברוך קימרלינג הוא "תופעת טבע" בזירה הסוציולוגיה הישראלית: קימרלינג כותב ספרים בקצב מדהים (ארבעה ספרים מאז שנת 2000!), הוא בעל עין חדה ויכולת מצוינת באינטגרציה של המחקר הרב שנערך על החברה בישראל, והוא גם ממשך בפיתוח גישה סוציולוגית מקורית לעבר ולהווה. אפשר לומר שקימרלינג הגדיר מחדש את החשיבה על התמורות החברתיות הגדולות שהתרחשו ומתרחשות בישראל. המדינה והטריטוריה עומדות במרכז הדיון שלו, ולכן, נושאים כמו "כוחות המדינה" ומלחמה הם הנמצאים בראש הניתוח. בוודאי אינו הראשון אשר מדגיש מבנים של כוח: גם חוקרים אחרים (כמו משה ליסק, אווה עציוני-הלוי, יונתן שפירא ודן הורוביץ במיוחד) פיתחו את הנושא, כל אחד לפי עניינו, אולם ניתוחו הרחב של קימרלינג וכן כתיבתו הבהירה הפכו אותו מזמן לאחד הקולות המעניינים ביותר בחקר החברה בישראל.

הספר החדש שלו הוא סיכום של מחקרים "על החברה הישראלית ועל תולדותיה" שערכו המחבר וחוקרים אחרים בשלושת העשורים האחרונים. גרסתו ההיסטורית-חברתית מחולקת לשני חלקים: החלק הראשון מתמקד בהגמוניה שנוסדה לפני קום המדינה ונמשכה עד 1977, והחלק השני מתמקד בתמורות שחלו מן "המהפך" ועד היום ("קץ ההגמוניה והריבוי התרבותי").

אך קימרלינג פותח בדיון מעניין על היחסים בין ישראל ליהודי התפוצות, וליהודי ארצות-הברית במיוחד. מובן שהוא אינו שולל את הגולה; להפך, הוא מתרשם מחדשנותם של חלקים מיהדות אמריקה ועומד על יחסי הגומלין הפוליטיים-תרבותיים הנרקמים בינה לבין המדינה היהודית.

לאחר הדיון הכללי על יהודים בעולם, הספר מתמקד ב"בניית הארץ": מתקופת "בטרם המדינה" והיווצרות של "שליטת מפא"י ההיסטורית" ועד עליית הליכוד לשלטון ב-1977. הפרק על תקופת היישוב מעניין במיוחד, מכיוון שאינו בנוי בדיוק על-פי הסיפור הקנוני. חוקרים רבים ממשיכים להתעניין בתקופה, וקימרלינג שואב מהם הבנות חדשות (למשל, לגבי הבורגנות היהודית בערים, או לגבי המאבק על שירותי הבריאות בין "הדסה" האמריקאית לקופת-החולים ההסתדרותית). הפרק הבא, שנושא הוא "המדינה וההגמוניה", הוא פרק מוצלח פחות. במקום לנתח את מרכיביה של ההגמוניה התרבותית-פוליטית הייחודית שנוצרה, קימרלינג כותב ארוכות על התאוריה ועל הקשיים הרבים הכרוכים בניסיון לתאר את ההגמוניה "מבפנים". כשל זה הוא מפתיע, מכיוון שבגרסה האנגלית של הספר, הנקראת *The Invention and Decline of Israeliness*, הוא מתאר בצורה בהירה את מרכיביה המרכזיים של "שליטה על החשיבה".

שני הפרקים הללו הם הרקע לנושאו העיקרי של הספר: איך נשברה שליטתה של "תנועת העבודה" לאחר שמונים שנה ויותר, ובמקום "הגמוניה" נוצר מצב של פיצול ושסע חברתי, "עד כדי כך שקשה לדון עתה ב'חברה הישראלית' כחברה אחת" (ע' 496).

* אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

מה הביא לקץ המשטר הישן ולססע העכשווי? התפוררות פנימית ו"עייפות החומר" של האליטות הקודמות, ואפילו חשוב יותר - השינויים והדילמות שהביאו עמן המלחמות "המוצלחות" בשנים 1967 ו-1973. קימרלינג טוען שהחברה בישראל מפוצלת לשבע תת-חברות, שלכל אחת יש אידאולוגיה, זהות ומוסדות משלה. שבע הקבוצות הן: "הדתית-לאומית, האורתודוקסית הלאומית, המזרחית-מסורתית, הערבית-ישראלית, הרוסית והאתיופית, ואלא של המעמד הבינוני החילוני" (ע' 13). נוסף על כך, לקראת סוף הספר, קימרלינג מוסיף פרק העוסק ב"מגדר" בחברה הישראלית.

כך, בצורה שיטתית, בזה אחר זה, המחבר מציג את הרקע ההיסטורי ואת המאפיינים המרכזיים של כל אחת מהקבוצות. יכולתו הטובה לערוך אינטגרציה בין המחקרים הרבים וכן עושרם של המחקרים מאפשרים לו להרכיב תמונה כוללת, נאמנה ועדכנית של הקבוצות השונות. כמו-כן, הדיאלקטיקה הפנימית בתוך הקבוצות יוצרת סתירות חריפות (בין מיסטיקה גוברת לפוליטיקה יום-יומית בתוך גוש אמונים, לדוגמה) אשר מתוארות בצורה אלגנטית. מובן שהפרקים אינם מוצלחים באותה המידה. הפרקים העוסקים בקבוצות הדתיות מעניינים במיוחד, והפרקים המתארים את "המזרחים" ואת "המעמד הבינוני החילוני" אינם קולעים ומשכנעים באותה המידה.

כפי שהערתי קודם, קימרלינג כותב בצורה ברורה, בלי "ז'רגון" מיותר, והוא עוסק בדרך כלל בנושאים חשובים באמת. לעומת זאת, השימוש המופרז בהערות ביניים מפריע לקריאה: לאחר כל פרק מופיעות כשמונים הערות ביניים ארוכות, שמטרתן להעשיר את הטקסט, מעין ספר בתוך הספר. הכמות הרבה הזאת מקשה את הקריאה הרציפה ואינה תורמת רבות.

בשער הספר מופיע ציור נפלא של הצייר אברהם אופק, הנקרא "ביחד". זוהי בחירה מצוינת, שכן הציור מבטא היטב את המסר שהספר מבקש להעביר. נראות בו חמש דמויות של נשים וגברים, שלכאורה אין כל קשר ביניהן, ואשר נראות כשקועות בדיכאון או כחסרות יכולת לתקשר ביניהן. הבחירה היא מוצלחת, אך נשאלת השאלה אם כך אכן נראית החברה הישראלית.

אין ספק שהחברה הישראלית ססועה, הן בהשוואה לשנות החמישים והשישים של המאה הקודמת והן לפי העיתון של אתמול והיום. אין ספק שקיימות דעות סותרות לגבי נושאים מרכזיים, כמו דת ומדינה, השטחים הכבושים, רוב יהודי ומיעוט ערבי, ונושאים רבים נוספים. בניגוד לעבר הלא-רחוק, קיימות הגדרות שונות ולגיטימיות בעניין "מה זה להיות ישראלי", וזוהי אינה סוגיה חדשה. נוסף על כך, ה"רב-תרבותיות" מבטאת במובנים רבים הישג, צעד קדימה, ולא משבר או סיכון. קימרלינג טוען שה"יהודיות" והלאומניות הישראלית מתחזקות על חשבון היהודיות החילונית-האוניברסלית, וכי אלה הם הקולות העולים, המגדירים את "מי אנחנו". אני מסכים אתו. כחלק מהצגתן של שבע הקבוצות הישראליות, קימרלינג גם מקשר בין כל קבוצה למפלגה מסוימת (בין "המזרחים המסורתיים" לש"ס, בין הרוסים ל"ישראל בעלייה" וכן הלאה). אולם יש כאן אי-דיק, מצב לא ברור, או פשוט חסר: האם קיימת מפלגה פוליטית שולטנית (דומיננטית) בישראל? האם מאז 1977 ישנה מפלגה אשר קבעה את סדר היום הלאומי, "מפלגה שולטת", גם אם אינה "הגמונית"?

לדעתי, התשובה היא כן. מאז 1977, מפלגת הליכוד שלטה במהלך רוב השנים, וגם בתקופות של "ממשלת אחדות לאומית" היה הליכוד הקבוצה המובילה. משום-מה, השפעתו

של הליכוד על החברה (האידאולוגיה, הארגון והמסר) אינה מופיעה בניתוח. מדי פעם קיימת התייחסות לכך, אבל באופן כללי, תוכניותיהם והשפעתם של בגין, שמיר, נתניהו ושרון אינם נחקרים בספר. קימרלינג אינו היחיד שנמנע מחקר מעמיק של תנועת הליכוד והשפעתה. איני מכיר את כל הספרות הסוציולוגית, אך אני מתרשם שבהשוואה למחקרים על ש"ס או על מפא"י ההיסטורית, הספרות שמנתחת את תנועת הליכוד היא דלה מאוד (והסיבות לכך הן נושא בפני עצמו).

מקריאת הספר אפשר להסיק מסקנות חלקיות על התקופה הנחקרת: ודאי שישנם שסעים חברתיים עמוקים וקולות רבים שאינם מסכימים על נושאים בסיסיים. ובכל זאת חסרה התייחסות ראויה להשפעתה של המפלגה השלטת ולמשמעותה של השפעה זו על התקופה. נושאים אלה דורשים חשיבה חדשה ומחקר.